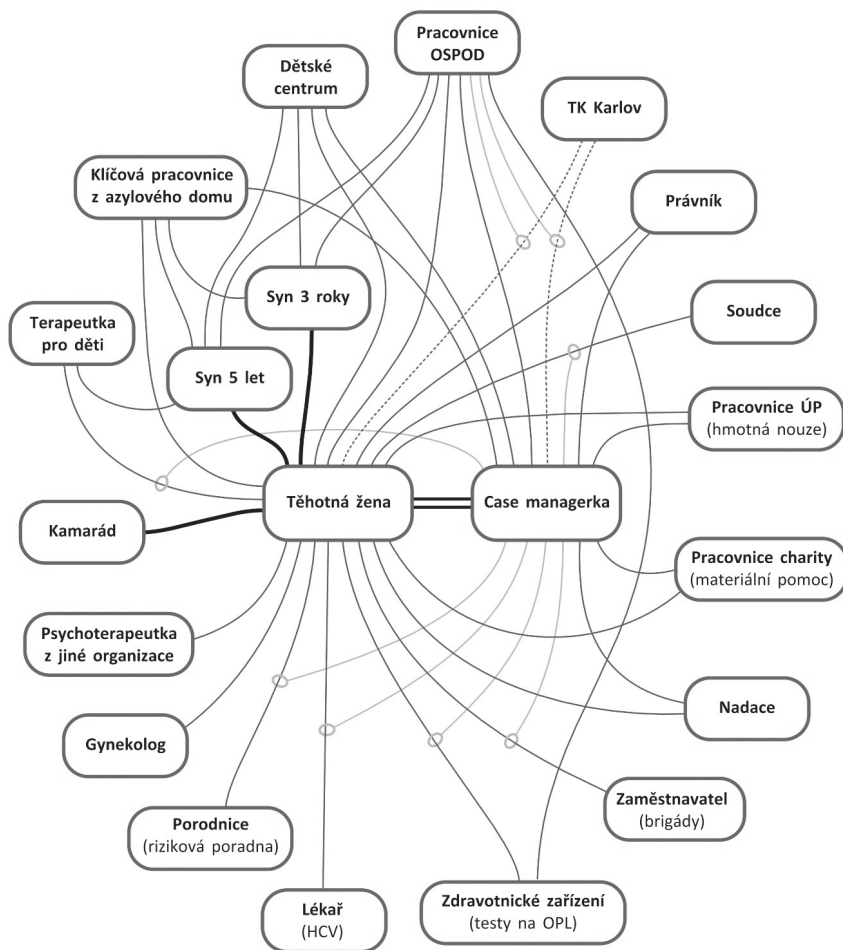

nabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou

Síťování v sociální práci

Dítě v pobytové péči – specifika vyhodnocování situace dítěte a rodiny a individuálního plánování

Umístění dítěte do jakékoli formy pobytové péče je vždy výrazným zásahem do života dítěte a rodiny. Provází ho obvykle náročná situace spojená s přesunem dítěte do pobytového zařízení, jeho adaptací na nové prostředí, zároveň potřeba zachování co nejbližšího kontaktu s rodiči a intenzivní podpora rodičů tak, aby se dítě mohlo v optimálním případě rychle vrátit domů. Nároky na vyhodnocení situace dítěte, a zejména plánování další práce s dítětem a rodinou spočívají především na pracovnících a pracovnících orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), kteří jsou koordinátory pomoci dítěti a rodině. Umístěním dítěte do pobytové péče vstupuje do případové práce s dítětem a rodinou řada dalších aktérů – pracovníci ústavu nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP), odborníci spolupracující se zařízením, někdy nová škola nebo nový lékař apod. Hrají v řešení situace dítěte a rodiny významnou roli – mohou mít důležité poznatky o potřebách dítěte. Jsou důležitými partnery pro stanovení **individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD)**, který má sloužit k minimalizaci ohrožení dítěte a na jehož naplnění řada aktérů kolem dítěte a rodiny spolupracuje. V textu představíme hlavní zásady vyhodnocení situace dítěte a rodiny a tvorby IPOD v kontextu umístění dítěte do pobytové péče. Opíráme se o **poznatky z realizace projektu MPSV „Podpora systémových změn v oblasti služeb péče o ohrožené děti, mladé lidi a rodiny v České republice“**, který se zaměřuje na problematiku situace dětí, které vyrůstají v pobytové péči. Shrňme základní informace z projektových aktivit, a to zejména metodické podpory pracovníků a pracovníků OSPOD a návštěv dětí v ústavních zařízeních.

Pobytová péče je pro účely projektu MPSV vymezena jako kolektivní péče poskytovaná dětem a mladým lidem v ústavních zařízeních resortu školství (dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, diagnostické ústavy, případně pobytový režim ve středisku výchovné péče), resortu zdravotnictví (dětské domovy pro děti do tří let, případně dětské psychiatrické léčebny) a resortu sociálních věcí (domovy pro osoby se zdravotním postižením, v nichž pobývají děti) a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP).

••• Vyhodnocení situace dítěte a rodiny a IPOD – nástroj pro práci s dítětem a rodinou

Zpracování **strukturovaného vyhodnocení a IPOD** je v praxi OSPOD velmi náročným úkolem, zejména z hlediska **zajištění práv dítěte, naplnění potřeb dítěte a zhodnocení rizik** spočívajících v původním prostředí dítěte a rovněž v prostředí pobytového zařízení. Kvalitně provedené vyhodnocení a IPOD by měly být dostatečnou **oporou pro rozhodnutí** o umístění dítěte do pobytové péče. Takový IPOD pak, v souladu se

zákonem¹, obsahuje aktivní cíle této péče, termíny naplnění cílů péče, vymezení osob odpovědných za naplnění cílů a kritéria, jejichž prostřednictvím bude naplnění cílů ověřeno. Umístění dítěte do pobytové péče je tedy třeba v rámci strukturovaného vyhodnocování a individuálního plánování pojímat výhradně jako opatření IPOD, tedy jako **určitou formu pomoci nebo službu, která může v daný moment saturovat potřeby dítěte** (např. potřebu základní péče, potřebu bezpečí apod.). Vyhodnocování (přehodnocování) situace dítěte v pobytové péči je proto pro pracovníky OSPOD extrémně náročnou disciplínou zasluhující širokou metodickou podporu – podrobněji k metodické podpoře poskytované pracovníkům OSPOD v rámci projektu MPSV viz dále.

••• Pobytová péče jako vážný zásah do života dítěte

Rozhodnutí o odebrání dítěte z rodiny a jeho následné umístění do pobytového zařízení je významným zásahem do života dětí a rodin, se kterým se mnohdy pojí mnoho dlouhodobých následků. Pobyt v prostředí mimo vlastní rodinu, přesto, že se v danou chvíli jedná o nevyhnutelné řešení dané situace, bývá pro děti zkušeností, se kterou není snadné se v průběhu života vyrovnat. Pobytová péče je vždy **dočasným opatřením** nejen ze zákona, ale i přímo ze své podstaty. Neměla by tedy nikdy ustávat snaha o návrat dítěte do vlastní rodiny nebo o nalezení rodiny náhradní. Umístění dítěte do pobytové péče by tedy nikdy nemělo být konečným řešením nepříznivé situace dítěte a jeho rodiny. Jedná se zároveň o **nejzávažnější zásah** veřejné moci do života dítěte i rodiny. Předpokladem umístění je taková míra ohrožení dítěte a taková nedostupnost mírnějšího opatření, které využití pobytové péče odůvodňují.

Umístění dítěte do pobytové péče je situací vyžadující **přehodnocení situace dítěte** dle § 10 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a příslušné prováděcí vyhlášky. To v praxi znamená, že pracovník OSPOD provede **přehodnocení strukturovaného vyhodnocení situace dítěte a IPOD z hlediska míry naplnění těch potřeb dítěte, pro které bylo rozhodnuto o umístění, a rovněž z hlediska míry naplnění všech potřeb dítěte v pobytové péči**. Proces přehodnocování vyhodnocení a IPOD je nedílnou součástí náplně práce OSPOD. V okamžiku, kdy se situace dítěte radikálně změní, což je např. změna výchovného prostředí, je třeba provést komplexní přehodnocení situace a potřeb dítěte v rámci všech sledovaných oblastí – pracovník OSPOD vyhodnocuje vývojové potřeby dítěte, kapacitu rodičů a jiných pečovatelů potřeby uspokojit a potřeby dítěte vyplývající z širšího prostředí (blíže viz schéma Vyhodnocovací rámec). V rámci spolupráce s jednotlivými pracovišti OSPOD zjišťujeme, že právě identifikace a pojmenování potřeb dětí bývá pro pracovníky a pracovnice OSPOD obtížným úkolem.

Vyhodnocovací rámec

••• Kolik dětí, tolik IPOD

Stejně jako má každé dítě své individuální potřeby v různých oblastech, a především pak fázích svého života, je nezbytné na ně reagovat individuálním plánem, který bude vycházet právě z těchto aktuálních potřeb, které je nezbytné naplnit. Opatření pobytové péče může pro některé děti přinášet **nová rizika**, např. pokud jde o bezpečí, identitu, socializaci dítěte apod. Režimová opatření související s kolektivní péčí navíc mohou vést k omezení potřeb dítěte, které byly doposud naplněny uspokojivě (například vztah s rodiči, vzdělávání apod.). Přijetí opatření pobytové péče sice reaguje na vysokou míru rizik zjištěných v rodině, ale jeho součástí též musí být dostatečné zhodnocení potenciálních rizik z tohoto opatření vyplývajících. Častým jevem, na který v praxi narážíme, je absence individuálních plánů, které by pružně a aktivně reagovaly na měnící se potřeby jednotlivých dětí a které je třeba neustále sledovat a vyhodnocovat. **Každé dítě by vždy mělo mít svůj vlastní plán, který je ušitý na míru jeho aktuální situaci a potřebám. Základním smyslem IPOD je mít k dispozici jasný plán práce s dítětem a jeho rodinou, který odráží aktuální potřeby dítěte.** Jedná se tak o velmi spolehlivý způsob, jak se v co nejvyšší míře ujistit o tom, že přijatá opatření reagují na aktuální situaci v rodině.

••• Analýzu máte? A můžeme ji vidět?

V rámci procesu strukturovaného vyhodnocování dochází v první řadě k podrobnému popisu jednotlivých oblastí života dítěte za využití pokud možno co nejvíce relevantních zdrojů, které má OSPOD k dispozici (viz schéma Vyhodnocovací rámec). V rámci vyhodnocování jednotlivých oblastí jsou zjišťovány potřeby dítěte a zároveň jsou identifikovány ochranné a rizikové faktory. Poté by měla následovat nejdůležitější část procesu vyhodnocování, ve které dochází k analýze zjištěných informací, tedy k jejich porovnání ve vzájemných souvislostech. **Výsledkem analytické části jsou takové informace o nenaplněných potřebách a rizicích, které se logicky musí promítnout v cílech IPOD (viz schéma průběhu tvorby vyhodnocení a IPOD).**

Schéma průběhu tvorby vyhodnocení a IPOD

Na základě zkušeností z konzultací IPOD v rámci projektové aktivity zaměřené na metodickou podporu pracovníků OSPOD se setkáváme s tím, že některé významné oblasti života dítěte, jako například identita či emoční vývoj, bývají ve vyhodnoceních zcela opomíjeny (blíže k tomu viz Tip pro praxi). Analytické zhodnocení dosavadních zjištění v rámci jednotlivých oblastí rovněž v mnoha vyhodnoceních zcela absenteje. Vyhodnocení všech důležitých oblastí je pro komplexní náhled na situaci dítěte zcela zásadní. **Bez následné analytické části zároveň není možné vytvořit relevantní IPOD, a její opomenutí tak představuje ztrátu smyslu principu vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny.**

Tip pro praxi – IDENTITA – co je důležité u dítěte v pobytové péči sledovat:

- jaký má dítě na sebe náhled, co si o sobě myslí, jak se vnímá;
- zda má k dispozici osobu, na kterou se v případě nejistoty může obrátit, má svého důvěrníka (např. v otázkách zdraví, sexuality apod.);
- jak se orientuje v situaci rodiny, jak rozumí tomu, že je umístěno mimo rodinu;
- zda zná své rodiče, sourozence, blízké příbuzné, je s nimi v kontaktu (dle možností, potřeby), zda má své fotografie z dětství, fotografie rodičů, sourozenců apod.;
- kdo, kdy a jak s ním o rodičích a rodině mluví, kdo a jak dítěti vysvětlil jeho odchod od rodiny a jak bylo dítě podpořeno;
- ve kterých situacích dítě zažívá úspěch, a naopak ve kterých je nejisté, od koho získává povzbuzení, pochopení apod.

••• Každé dítě má svůj hlas

Proces vyhodnocování a tvorby IPOD vyžaduje jak aktivní zapojení aktérů, kteří s dítětem a rodinou spolupracují, tak zapojení samotného dítěte a rodiny. Zjišťování názoru dítěte by nemělo být během vyhodnocování opomíjeno. Za účelem uceleného náhledu na situaci dítěte a rodiny je proto nezbytné s ohledem na možnosti, kapacity a rozumovou vyspělost zjišťovat, jak jsou jednotlivé oblasti nahlíženy samotným dítětem a jeho rodinou. **Ti, kterých se vyhodnocování a následný plán ochrany týká, by měli být do procesu tvorby vždy zapojeni.** Pokud to není možné hned, je třeba hledat způsoby, jak dítě a rodinu aktivizovat. Také v případě, kdy je dítě umístěno v pobytové péči, je zvláště důležité zjišťovat náhled dítěte na situaci. Přestože se navenek může zdát, že jsou potřeby dítěte v péči zařízení plně zajištěny, subjektivní vnímání dítěte může být odlišné – dítě se ocitá v cizím prostředí, vyrovnává se se stresovou situací, navyká si na nový režim a kolektivní řád. Proto **není možné se pouze pasivně spoléhat na péči pobytového zařízení, ve kterém je dítě umístěno, ale je vhodné aktivně sledovat, zda se dítěti dostává či nedostává skutečně to, co potřebuje.** Bez rozhovoru s dítětem pak některé informace můžeme pouze předpokládat a domýšlet.

••• Aby děti mohly vyrůstat v rodinách

Na výše uvedená témata reaguje projektová aktivita **Přehodnocení situace dětí v ústavní péči**. Jejím cílem je provedení **revize strukturovaných vyhodnocení a IPOD u těch dětí a dospívajících**, kteří jsou v době realizace projektu umístěni v pobytové péči (tj. ve všech typech ústavů v resortu školství, zdravotnictví a sociálních věcí, včetně ZDVOP). Tým MPSV již několik měsíců spolupracuje s jednotlivými OSPOD a prostřednictvím konzultací, praktických workshopů a zpracovávání metodických revizí k jednotlivým vyhodnocením a IPOD dětí umístěných v pobytové péči poskytuje přímou metodickou podporu na konkrétních pracovištích OSPOD. Do projektu se postupně zapojují jednotlivé obce s rozšířenou působností v rámci všech krajů ČR. Jsme stále na začátku procesu spolupráce a vnímáme zájem pracovníků a pracovníků OSPOD o metodické podněty. Z dříve zkušenoostí, kdy docházelo k opakované spolupráci na konkrétním vyhodnocení/IPOD, lze doposud shrnout, že se pracovníkům a pracovnícím OSPOD dařilo:

- doplnit důležité informace k vyhodnocovaným oblastem a následně snadněji identifikovat potřeby dítěte;
- zahrnout oblasti, jako je identita či sociální prezentace, do vyhodnocení;
- zjišťovat pohled dítěte či rodičů a zapojovat je do procesu vyhodnocování a tvorby IPOD;
- doplnit chybějící analytickou část a zjištěné informace porovnávat ve vzájemných souvislostech;
- provázat poznatky o potřebách dítěte do IPOD.

Systémovým výstupem projektu bude **souhrnná zpráva**, kterou obdrží každý z krajů a která nabídne celkový **přehled potřeb dětí z daného kraje**, které jsou umístovány do náhradní pobytové péče. Cílem je získat představu, jaké formy pomoci mimo pobytové péče lze dětem a rodinám nabídnout. Pobytová zařízení jsou v tomto smyslu nahlížena jako sociální služby a jednotlivé kraje tak budou mít možnost využít získané poznatky pro plánování místní sítě služeb pro děti a rodiny.

Jedním ze zdrojů informací o potřebách dětí v ústavní péči jsou výstupy další aktivity projektu, která se soustředí na **systematické návštěvy dětí v ústavních zařízeních**. Metodický tým MPSV prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů se zaměstnanci a s dětmi zjišťuje míru naplnění potřeb dětí při jejich pobytu v těchto zařízeních. Potřeby dětí jsou při návštěvách nahlíženy totožnou optikou jako při vyhodnocování potřeb ze strany OSPOD při práci s dítětem a rodinou, včetně sestavování IPOD. Celkem tým plánuje navštívit 260 z 370 pobytových zařízení pro děti či mládež ve všech krajích ČR – jedná se o zařízení z resortu školství, zdravotnictví i sociálních věcí. Dosavadní zjištění naznačují, že v praxi je situace v jednotlivých zařízeních velmi rozmanitá. Některá zařízení se v mantinelech, které nastavuje systém ústavní péče, snaží děti vést k tomu, aby neztratily kontakt s běžnou realitou, a cíleně a systematicky děti připravují na život v původní rodině, v rodině náhradní či na samostatný život po dosažení zletilosti. Jiná zařízení se soustřeďují především na udržování režimu zařízení, což se děje na úkor a někdy i v přímém rozporu se skutečnými potřebami dětí.

••• Závěrem

Umístění dítěte do pobytové péče je krajním řešením situace dítěte. Předchází mu důkladné vyhodnocení situace dítěte a tvorba IPOD, který má reagovat na ohrožení dítěte. Dále je třeba pravidelně zjišťovat, zda umístěním dítěte došlo k naplnění potřeb dítěte (provádí se tzv. přehodnocení situace dítěte a rodiny). Úkolem OSPOD je stále koordinovat pomoc dítěti a rodině tak, aby se mohlo dítě vrátit domů, popřípadě vyrůstat v rodině náhradní. Jak se ukazuje z praxe, pro pracovníky OSPOD je velmi náročné pracovat s metodou vyhodnocení situace dítěte a rodiny a IPOD jako s nástrojem pro práci s dítětem a rodinou. V praxi je možné zaznamenat i nejistotu v rolích a kompetencích pracovníků OSPOD a pobytových zařízení. Aktivity projektu MPSV se proto soustředí na přímou metodickou podporu pracovníků OSPOD, vyjasnění rolí a podporu spolupráce v zájmu dítěte a rodiny.

••• O PROJEKTU •••

Projekt Podpora systémových změn v oblasti služeb péče o ohrožené děti, mladé lidi a rodiny v České republice reaguje na aktuální situaci v oblasti systému péče o ohrožené děti a rodiny, který se dlouhodobě potýká s resortní roztržitostí a nejednotnými přístupy a postupy ve vztahu k řešení životních situací ohrožených dětí a rodin. V rámci projektu jsou revidovány podmínky sociálně-právní ochrany dětí umístěných v ústavní péči, které povedou k podrobnému popisu procesů vedoucích k naplnění potřeb těchto dětí, a to prostřednictvím poskytování metodické

podpory pracovnícím a pracovníkům OSPOD v realizaci metody strukturovaného vyhodnocování a tvorby IPOD, a dále prostřednictvím systematických návštěv pobytových zařízení pro zjištění míry naplnění potřeb dětí v průběhu jejich pobytu. Cílem je poskytnout krajům doplňující informace o využitelnosti kapacit místní sítě služeb. Projekt svým obsahem směřuje ke zvýšení kvality a udržitelnosti systému služeb pro ohrožené děti. Aktuality z projektu, stejně tak zpravodaj V POHYBU, je možné nalézt na www.pravonadetstvi.cz.

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

PRÁVO NA DĚTSTVÍ